

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**AGRESIVNOST I PRIVRŽENOST U PRIJATELJSKOM ODNOSU
SREDNJOŠKOLACA**

Ana Bulut

Mentor: mr. sc. Margareta Jelić

Zagreb, 2006.

Naslov: Agresivnost i privrženost u prijateljskom odnosu srednjoškolaca

Sažetak:

Cilj ovog istraživanja bio je provjeriti povezanost između agresivnosti i privrženosti u odnosu s najboljim prijateljem/prijateljicom na uzorku srednjoškolaca. Također, ispitali smo i spolne razlike na navedenim varijablama. Ispitivanje je provedeno na uzorku od 304 učenika drugih i trećih razreda Srednje škole Valpovo. Primijenjena je skraćena i modificirana verzija Brennanovog Inventara iskustava u bliskim vezama za ispitivanje privrženosti s prijateljima (Kamenov i Jelić, 2003) te Upitnik A-87 za ispitivanje agresivnosti (Žužul, 1987).

Naši su rezultati pokazali da se mladići i djevojke statistički značajno razlikuju s obzirom na obje ispitivane varijable. Što se tiče privrženosti, djevojke imaju statistički značajno više rezultate na dimenziji anksioznosti, a mladići statistički značajno više rezultate na dimenziji izbjegavanja. Ispitujući spolne razlike u agresivnosti, pokazalo se da mladići u prosjeku daju statistički značajno više procjene na skalama fizičke (manifestne i latentne) agresivnosti, a i ukupno su agresivniji u odnosu na djevojke.

Rezultati su također pokazali da postoji statistički značajna povezanost između dimenzija privrženosti i agresivnosti kod djevojaka. Pokazale su se statistički značajne, iako niske pozitivne korelacije između rezultata postignutih na dimenziji anksioznosti i subskala manifestne verbalne, latentne verbalne i fizičke latentne agresivnosti, te ukupne agresivnosti. Što se tiče dimenzije izbjegavanja, nađena je statistički značajna negativna korelacija između rezultata postignutih na toj dimenziji i subskali verbalne manifestne agresivnosti. Na uzorku mladića nije nađena niti jedna statistički značajna korelacija između dviju varijabli.

Ključne riječi: agresivnost, dimenzije privrženosti, privrženost u prijateljskom odnosu, spolne razlike

Title: Aggression and attachment in a friendship relationship among high-school adolescents

Abstract:

The aim of the study was to investigate the correlation between aggression and attachment in a relationship with the best friend on a sample of high-school adolescents. We have also investigated the gender differences in the aforementioned variables. The research was done on a sample of 304 second and third grade students of Valpovo High School. We applied the shortened and modified version of Brennan's The Experiences in Close Relationship Inventory to assess attachment toward friends (Kamenov i Jelić, 2003) as well as Questionnaire A-87 for the assessment of aggression (Žužul, 1987).

Our results have shown that there is a statistically significant difference between boys and girls concerning both tested variables. Concerning the attachment dimension, the girls show significantly higher results for the anxiety dimension; whereas the boys display significantly higher results for the avoidance dimension. By investigating the gender differences in aggression, it turned out that boys on average show statistically significant higher levels on the scales of physical (manifest and latent) aggression, and they are generally more aggressive than girls.

Results have also shown that there is a statistically significant correlation between the dimensions of attachment and aggression among girls. There are statistically significant, although low positive correlations between the results reached on the anxiety dimension. and the subscales of manifest verbal, latent verbal and physical latent aggression, as well as the general aggression. Concerning the avoidance dimension, a statistically significant negative correlation is found between the results reached on that dimension and the verbal manifest aggression subscale. On the boys sample no statistically significant correlations between the two variables was found.

Keywords: aggression, attachment dimensions, attachment in a friendship relationship, gender differences

SADRŽAJ:

UVOD.....	1
Agresivnost	1
Teorije agresivnosti.....	2
Vrste agresivnog ponašanja.....	4
Razvoj agresivnosti i spolne razlike.....	6
Privrženost.....	7
Privrženost kod adolescenata i odraslih.....	8
Stilovi i dimenzije privrženosti.....	9
Agresivnost i privrženost.....	11
CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	15
Cilj istraživanja	15
Problemi i hipoteze	16
METODOLOGIJA.....	17
Sudionici	17
Mjerni instrumenti.....	17
Postupak	19
REZULTATI I RASPRAVA	20
Psihometrijske karakteristike mjernih instrumenata	20
Testiranje normaliteta distribucija.....	21
Agresivnost i privrženost kod srednjoškolaca.....	22
Razlike u agresivnosti i privrženosti s obzirom na spol	25
Povezanost agresivnosti i privrženosti u odnosu s najboljim prijateljem/prijateljicom.....	27
Metodološki nedostaci i praktične implikacije	31
ZAKLJUČAK	32
LITERATURA.....	33
PRILOZI.....	36

UVOD

Agresivno ponašanje kao društveno neprihvatljiv oblik ponašanja, bilježi u našoj sredini stalan porast, posebno među populacijom djece i adolescenata. Kako bi mogli prevenirati ili utjecati na smanjenje agresivnosti mladih, potrebno je poznavati činitelje koji utječu na razvoj ovih oblika ponašanja. Mnogobrojna istraživanja pokazala su da na razvoj agresivnog ponašanja djece i adolescenata znatno utječe roditeljsko ponašanje te emocionalni odnos koji se razvija između roditelja i njihovog djeteta. No, karakteristike emocionalnog odnosa uspostavljenog s roditeljima dijete prenosi i u svoje kasnije odnose sa sebi bliskim osobama. Zbog toga je za očekivati da će i kvaliteta bliskih prijateljskih odnosa adolescenata biti povezana s različitim oblicima agresivnog ponašanja.

Agresivnost

Na početku rasprave o agresivnosti i o tome što je agresivno ponašanje valja započeti s definicijom ovoga fenomena. Različiti autori koji su se prošlih desetljeća bavili proučavanjem agresivnosti složili su se da to ponašanje definiraju kao ono kojim se drugoj osobi nanosi šteta bilo koje vrste (Dollard i sur., 1939.; Buss, 1961.; Baron, 1977.; Zimbardo, 1979.; Bandura, 1983.; Parke i Slaby, 1983.; Eron, 1987.; Moyer, 1987.; Berkowitz, 1988.; Hinde i Groebel, 1989., prema Žužul, 1989). Ono oko čega se nisu mogli složiti bilo je pitanje treba li definiranje agresivnog ponašanja uključiti postojanje namjere da se drugoj osobi nanese šteta. U svom sveobuhvatnom objašnjenju agresivnosti Žužul namjeru nanošenja štete smatra neizostavnom te definira agresivno ponašanje kao "svaku reakciju (fizičku ili verbalnu) izvedenu s namjerom da se nekom drugom nanese šteta ili povreda bilo koje vrste, bez obzira da li je ta namjera do kraja realizirana" (Žužul, 1989; str. 49). U novijoj literaturi iz područja socijalne psihologije također se navodi da je namjera ključna stvar te se agresivno ponašanje određuje kao "namjerno ponašanje kojem je cilj nanošenje fizičke ili psihičke boli" (Aronson, Wilson i Akert, 2005; str. 417).

Teorije agresivnosti

Mnogobrojna istraživanja agresivnog ponašanja rezultirala su većim brojem različitih teorija koje nastoje objasniti uzroke i okolnosti nastanka takvog ponašanja. Većina tih teorija mogla bi se svrstati u tri skupine.

U prvu skupinu ulaze teorije koje agresiju promatraju kao ponašanje koje je urođeno ili određeno instinktom. Najznačajniji autori koji u svojim teorijama podržavaju ovakvo gledište su Sigmund Freud, Erich Fromm i Konrad Lorenz.

Freudova teorija. Freud je smatrao da se sva ljudska bića rađaju s dva osnovna instinkta, a to su: Eros, instinkt života i Thanatos, instinkt smrti. U kategoriju instinkata smrti ubrojio je i agresivni nagon koji je biološki određen. Agresivnost je težnja samouništenju koja nastaje zbog djelovanja Thanatosa, ali zbog djelovanja Erosa biva blokirana i usmjerena na neki izvanjski objekt koji predstavlja supstituciju za samog sebe (Fulgosi, 1997). Dakle, prema Freudu čovjek je biološki determiniran da uništava druge, a ako ne može druge onda uništava sebe. Ova mračna i pesimistična teorija agresivnosti nikada nije znanstveno potvrđena.

Teorija Ericha Fromma. Fromm razlikuje dvije osnovne vrste agresivnosti – benigna i maligna. Za benignu agresivnost smatra da je urođena, normalna obrambena reakcija koja je nužna za opstanak jedinke i vrste, dok maligna agresivnost nije određena nasljeđem, biološki je štetna i za napadača i za žrtvu te ju izaziva želja za razaranjem i uništavanjem, a ne vanjska opasnost. Dok se benigno agresivno ponašanje može primijetiti i kod ljudi i kod životinja, malignom agresivnom ponašanju skloni su isključivo ljudi (Fromm, 1989). Unatoč velikoj popularnosti, Frommova je teorija sa znanstvenog stajališta većim djelom neprovjerljiva te stoga i neprihvatljiva.

Etološka teorija Konrada Lorenza. Lorenz agresivnost shvaća prema principima hidrauličkog modela. Smatra da se agresivna energija neprestano nagomilava u organizmu i kada dosegne kritičnu razinu, dolazi do eksplozije bez obzira je li podražaj prisutan (Lorenz, 1970). Prema tome, vanjski podražaji i situacije u kojima se nalazimo ne izazivaju agresiju, već pojedinac traži ili stvara objekte na koje bi mogao ispoljiti u sebi već postojeću agresivnu energiju. Lorenz, za razliku od Freuda, agresivnost ne smatra destruktivnom funkcijom već adaptivnom, tj. takvom koja služi samoodržanju jedinke i vrste. Shvaćanje agresivnosti prema hidrauličkom modelu

nema znanstvenu podršku, a ni zaključivanje o kompleksnom ljudskom ponašanju na temelju promatranja životinja nije prihvatljivo.

Na ovome mjestu valja spomenuti i istraživanja u kojima se pokušava naći fiziološka osnova agresivnog ponašanja, a koja se kreću u tri pravca:

- neuralni utjecaji – istraživanja su pokazala da nema samo jednog područja u mozgu za koje bismo mogli reći da je odgovorno za pojavu agresivnosti jer je agresivno ponašanje kompleksno te ovisi i o situaciji. Dokazano je da postoje neuralni mehanizmi koji facilitiraju ili inhibiraju agresivno ponašanje.
- genetski utjecaji – pokazalo se da se nasljeđuje osjetljivost živčanog sustava na agresivne znakove, a ne "agresivni gen".
- biokemijski utjecaji – istraživanja su pokazala da je agresivnost povezana s viškom muškog spolnog hormona testosterona (Moyer, 1983; Dabbs i sur., 1995; Banks i Dabbs, 1996; Dabbs, 2000; prema Aronson i sur., 2005). Ta povezanost testosterona i agresivnosti djelom objašnjava i povećanu sklonost muškaraca agresivnom ponašanju, u odnosu na žene. Višak testosterona može dovesti do povećanja agresije; sličan učinak može imati i manjak serotonina. Naime, čini se da serotonin, kemijska tvar koja se prirodno izlučuje u srednjem mozgu, ima inhibirajući učinak na impulzivnu agresiju. Kod ljudi je pokazano da nasilni kriminalci imaju vrlo nisku razinu prirodno stvorenog serotonina (Davidson i sur., 2000; prema Aronson i sur., 2005).

Druga skupina teorija su frustracijske teorije agresivnosti. Prema klasičnoj frustracijskoj teoriji agresije (F-A hipoteza), čiji su autori Dollard, Miller, Doob, Mowrer i Sears (1939., prema Žužul, 1989), agresivno ponašanje se uvijek javlja kao odgovor na frustracijsku situaciju (nema frustracije bez agresije, niti agresije bez frustracije). Frustracija se definira kao onemogućavanje postizanja cilja i pritom je veća kada su motivacija i očekivana gratifikacija veće, a onemogućavanje postizanja cilja potpuno. Ovakvu teoriju bilo je nužno modificirati jer svaka frustracija ne dovodi do agresije, kao što ni svaka agresija nije rezultat frustracije. Prema Berkowitzovoj modifikaciji F-A hipoteze frustracija ne izaziva direktno agresiju već emociju srdžbe, koja zatim, ovisno o karakteristikama vanjske situacije i postojanju agresivnih

znakova u okolini (npr. oružja), izaziva agresiju. Berkowitzeva teorija je prošla brojne eksperimentalne provjere i smatra se uglavnom dokazanom (Žužul, 1989).

Među teorijama koje agresivnost promatraju kao naučeni oblik ponašanja, najznačajnija je Bandurina teorija socijalnog učenja agresije. Naime, prema njegovoj teoriji agresivno ponašanje se može javljati i bez postojanja prethodnih emocionalnih promjena u organizmu, odnosno može predstavljati samo ispoljavanje naučenog ponašanja. Također je utvrdio kako do učenja agresivnog ponašanja ne mora doći kroz vlastitu aktivnost nego se ono može naučiti i na osnovu ponašanja drugih osoba ("vikarijsko učenje"). Dakle, promatranje ponašanja neke druge osobe dovodit će do pojavljivanja takvog ponašanja kod promatrača, ukoliko je promatrana osoba za to ponašanje nagrađena; odnosno, do redukcije takvog ponašanja, ukoliko je promatrana osoba bila kažnjena (Bandura, 1977; prema Žužul, 1989). Pri tome je važno naglasiti da što je model realniji, bliži i sličniji promatraču, to će njegovo ponašanje imati veći efekt na ponašanje promatrača. Agresivni modeli su sastavni dio svakodnevnog života, a mogu se naći već i u vlastitim obiteljima pa i općenito u kulturi koja na razne načine glorificira nasilje. Ovom teorijom možemo objasniti utjecaj agresivnih filmova i video-igrica na agresivnost djece jer se djeca identificiraju s agresivnim junacima i postanu udešena na pojavu agresije, tj. ne doživljavaju je kao nepoželjno ponašanje. Prigovor Bandurinoj teoriji je taj da djeca imitacijom mogu naučiti tehniku agresivnog ponašanja, što ne znači da su stvarno postala agresivna (Žužul, 1989). Osim toga, Bandura podcjenjuje utjecaj emocija i emocionalnog uzbuđenja na pojavu agresije te ne pravi razliku između različitih vrsta agresivnosti.

Vrste agresivnog ponašanja

U većini suvremenih shvaćanja agresivnosti navodi se distinkcija između dva osnovna oblika agresivnog ponašanja – jedno motivirano emocionalnim promjenama u organizmu, a drugo težnjom za postignućem određenih vanjskih ciljeva. Međutim, različiti autori upotrebljavaju različite nazive za svaki od ta dva oblika agresivnog ponašanja. Tako se emocijama izazvana agresija naziva: neprijateljska, impulzivna, benigna, filogenetska, emocionalna, provocirana, reaktivna i sl., a za vanjskim ciljem

motivirana: instrumentalna, intencionalna, maligna, ontogenetska, smišljena, proaktivna i sl.

Žužul (1989) u svom modelu agresivnosti, koji objedinjuje većinu ranije spomenutih teorija, razlikuje impulzivnu i instrumentalnu agresiju. Instrumentalna agresivnost predstavlja nanošenje štete i/ili ozljede nekomu ili nečemu, a u svrhu postizanja nekog vanjskog cilja. Ta se agresija ne javlja radi sebe same, već kao instrument koji služi postignuću nekog cilja ili zadovoljenju neke potrebe. Ona nije rezultat nekih emocionalnih promjena, već spoznaje da se agresijom može postići neki cilj te motivacije da se taj cilj ostvari. Kod ovakvog oblika agresije ne radi se o postojanju jedinstvene osobine ličnosti, nego o cijelom nizu karakternih osobina ličnosti. Impulzivna agresivnost predstavlja težnju za napadom na nekog ili nešto, do čega dolazi zbog emocionalnih promjena u organizmu (pojave emocije srdžbe), a do kojih dolazi u provocirajućoj situaciji. Do agresije će doći u situacijama koje pojedinac percipira kao provocirajuće, bez obzira radi li se o frustracijskim, averzivnim ili nekim drugim situacijama koje se doživljavaju kao provocirajuće (npr. takmičenje ili samodokazivanje). Za razliku od instrumentalne agresivnosti, tendencija pojavljivanja impulzivne agresivnosti smatra se stabilnom osobinom ličnosti (Žužul, 1989).

Agresivnost kao osobina ličnosti može se ispoljavati na dva nivoa – kao latentna tendencija za napadom na percipirani izvor provokacije i kao manifestno agresivno ponašanje. Žužul (1989; str. 101) latentnu agresivnost definira kao: "relativno trajnu i stabilnu karakteristiku pojedinca da u provocirajućim situacijama reagira porastom emocionalne tenzije i pojavom tendencije za napadom na izvor provokacije (tj. agresivnom motivacijom)". Pojava latentne agresivnosti ili agresivne motivacije još ne znači da je ona otvorena, odnosno da se kod pojedinca "nakupila" kritična doza emocionalnog uzbuđenja. No, ako je agresivna motivacija jača od agresivne inhibicije, najvjerojatnije će doći do direktne agresije.

Agresija može biti i indirektna, tj. pomaknuta na objekte ili osobe koje nisu prvobitni cilj agresije. Do takvog premještanja agresije dolazi kada nam je prvotni cilj iz nekog razloga nepristupačan, kada se bojimo sankcija do kojih bi moglo doći ako na njega usmjerimo agresiju ili ako smo naučili da agresiju usmjeravamo prema određenim osobama (Rot, 1980). Direktna i indirektna agresija su manifestni oblik agresivnosti kojeg Žužul (1989; str. 101) definira kao: "relativno trajnu i stabilnu karakteristiku

pojedinka da u provocirajućim situacijama reagira fizičkom ili verbalnom agresijom usmjerenom, ili na izvor provokacije, ili na neke supstituirajuće ciljeve".

Osim po nivou izražavanja, Žužul razlikuje agresivnost i po načinu njenog izražavanja. Po tom kriteriju moguće je razlikovati verbalnu od fizičke agresivnosti. Takvu distinkciju smatramo vrlo važnom budući da se uz pojam agresivnog ponašanja najčešće vežu fizički oblici tog ponašanja dok verbalne oblike agresivnosti nismo tako lako spremni percipirati i proglasiti agresivnima. Naime, čini se da smo spremniji fizičko agresivno (u odnosu na verbalno agresivno) ponašanje proglasiti agresivnim, a posljedica toga je da su ljudi tolerantniji na verbalne oblike agresivnosti.

Razvoj agresivnosti i spolne razlike

Različite vrste agresivnosti javljaju se u različitim omjerima među osobama različitog uzrasta i spola. Postoje dokazi da tjelesna i instrumentalna agresija prevladavaju u mlađoj dobi, dok se verbalna i neprijateljska agresija češće javljaju od školske dobi nadalje (Hartup, 1974, McCabe i Lipscomb, 1988; prema Vasta, Haith i Miller, 1998). Mnogobrojna istraživanja pokazuju da spolne razlike u iskazivanju agresivnog ponašanja postoje od najranijeg djetinjstva. Dječaci su agresivniji u predškolskoj dobi i tijekom osnovne škole. U višim razredima osnovne škole pojavljuje se bitna spolna razlika u obliku manifestacije agresivnosti – muška agresija prema drugim dječacima postaje izrazito tjelesna, dok agresija djevojčica postaje socijalne prirode (npr. tračanje, nazivanje pogrdnim imenima, ignoriranje) (Vasta i sur., 1998). Navedena spolna razlika nastavlja se i u adolescenciji. Istraživanje koje je Rajhvajn (2004) provela na srednjoškolcima pokazalo je veću manifestnu i latentnu verbalnu agresivnost djevojaka, te veću manifestnu fizičku agresivnost mladića. Na uzorku sličnom po dobi Razum (2001) također dobiva veću manifestnu i latentnu fizičku agresivnost mladića. U oba istraživanja nije nađena spolna razlika u ukupnoj agresivnosti.

Što se tiče istraživanja na odraslim ispitanicima, pokazalo se da su muškarci i fizički i verbalno agresivniji spol, a razlike su izraženije kod fizičke agresivnosti. Iako se manifestacije agresivnog ponašanja značajno mijenjaju s dobi, istraživanja pokazuju da je agresivno ponašanje vrlo stabilno tijekom vremena (Keresteš, 1999).

Shvatimo li agresivnost kao osobinu ili crtu ličnosti, koja je relativno stabilna i formirana dosta rano u životu pojedinca, opravdano je pretpostaviti da će obitelj, kao najznačajniji posrednik socijalizacije svakog čovjeka, imati bitnu ulogu u njenu formiranju. Način na koji se roditelji ponašaju prema djetetu povezan je s dječjim ponašanjem i razvojem. Schaefer i Baumrind (Lacković-Grgin, 2006) ističu da su ključne dimenzije roditeljskog ponašanja *emocionalno prihvatanje/odbijanje* te *visoka/niska kontrola*. Na osnovu tih dimenzija moguće je razlikovati četiri stila roditeljskog ponašanja: autoritarni, autoritativni, permisivni i indiferentni (Maccoby i Martin, 1983; prema Keresteš, 1999). Indiferentni roditelji, koji zauzimaju niska mjesta i na kontinuumu roditeljske kontrole i na kontinuumu roditeljske topline, su nemarni, slabo kontroliraju svoju djecu te ih ili odbacuju ili zbog vlastitih problema nemaju vremena i energije za njih. Ovakav roditeljski stil ima za posljedicu ogorčenu, neprijateljsku, te socijalno nekompetentnu djecu, sklonu delinkventnom ponašanju (Radumilo, 1999). Takva djeca u različitim situacijama reagiraju neadekvatno ili pretjerano, zbog čega se može očekivati da će i u provocirajućim situacijama reagirati "burnije", odnosno biti skloniji agresivnim oblicima ponašanja. Istraživanja pokazuju da je indiferentan stil roditeljskog ponašanja povezan s problemima u ponašanju te s delinkventnim, impulzivnim i agresivnim ponašanjem adolescenata (Lacković-Grgin, 2006). Osim toga, indiferentni roditelji ne obraćaju pažnju na potrebe svoje djece, nepristupačni su, ignoriraju potrebu djece za njihovom pomoći, pažnjom ili brigom i ne odgovaraju djetetovim emocionalnim potrebama. Takve karakteristike roditelja često dovode do razvoja nesigurne privrženosti kod njihove djece.

Privrženost

John Bowlby bio je prvi koji uvodi pojam privrženosti i naglašava važnost emocionalne povezanosti koja se razvija između novorođenčeta i njegovog primarnog skrbnika, a to je najčešće majka. Prema Bowlbyjevoj (Bowlby, 1969) definiciji privrženost je afektivna veza koju karakterizira tendencija da se traži i održi bliskost s određenom osobom, pogotovo u stresnim situacijama. Ovisno o ponašanju majke prema novorođenčetu, kvaliteti njihova odnosa, senzitivnosti odnosno majčinom primjećivanju i točnom interpretiranju signala djeteta, prikladnom odgovaranju, brizi i nježnosti stvara se jedan od tri tipa privrženosti djeteta prema majci-objektu

privrženosti: sigurna, izbjegavajuća i anksiozno-ambivalentna privrženost (Ainsworth, Blehar, Waters i Wall, 1978). No, osim prema majci, dijete razvija odnos privrženosti i prema ocu, članovima obitelji, a kasnije i prema svojim prijateljima, supružniku/ci i drugim osobama s kojima postoji dugotrajna emocionalna veza.

Prema Bowlbyjevoj teoriji rani odnosi privrženosti se internaliziraju te postaju *radni modeli* koji služe kao prototip za kasnije odnose sa značajnim drugima izvan primarne obitelji (Bartholomew i Horowitz, 1991; Cooper, Shaver i Collins, 1998). Unutarnje reprezentacije odnosa roditelj-dijete postaju važan dio ličnosti i služe kao set očekivanja vezanih za dostupnost osobe kojoj smo privrženi, vjerojatnost dobivanja podrške kao i načina interakcije s objektom privrženosti. Ova slika postaje temelj za buduće bliske odnose tijekom djetinjstva, adolescencije i odrasle dobi. Dakle, ono što proizlazi iz teorije privrženosti je pretpostavka da radni modeli (većinom automatski i nesvjesno) određuju i organiziraju naše ponašanje u interakcijama s novim osobama. Posljedica toga je dugotrajni utjecaj rane privrženosti na prirodu bliskih odnosa i cjeloživotni osobni razvoj (Nekić, 2005).

Privrženost kod adolescenata i odraslih

Nakon djetinjstva dolazi do dvije velike promjene u sustavu privrženosti. Prva se odnosi na mijenjanje hijerarhije objekata privrženosti u adolescenciji. Iako roditelji ne prestaju biti objekti privrženosti, niti će prestati to biti i u kasnijim životnim periodima, Weiss (1982, prema Cooper i sur., 1998) navodi da oni polako postaju "figure privrženosti u pričuvi", a mladi postaju usmjereniji prema vršnjacima. U djetinjstvu privrženost ima karakteristiku asimetričnosti, što znači da jedna osoba daje (npr. majka), a druga prima (dijete). Tek u odrasloj dobi privrženost je recipročna. Razvoj recipročnog bliskog odnosa u kojem jedna osoba drugoj osigurava zaštitu i podršku, odnosno služe jedno drugom kao ključna osoba (objekt) privrženosti, predstavlja drugu bitnu promjenu u sustavu privrženosti (Nekić, 2005).

Razvojne promjene u privrženosti tijekom adolescencije su očekivane jer je upravo adolescencija period kada se počinje raditi na važnom zadatku neovisnosti i autonomije od roditelja i razvoja prijateljstava koja su bliskija i važnija. Predstavnici teorije privrženosti smatraju da se bliski prijatelji tijekom adolescencije nalaze na

vrhu ljestvice i da zamjenjuju roditelje s prvog mjesta. Hazan i sur. (1991, prema Nekić, 2005) su utvrdili da je 75% 17-godišnjaka navelo da vide prijatelje kao izvore emocionalne podrške i one koji razumiju njihove potrebe. Istovremeno, njih 55% smatra da su roditelji i dalje važno sigurno utočište. Zbog relativne nestabilnosti u romantičnim odnosima adolescenata, potpuni privrženi odnos s ljubavnim partnerom uglavnom se javlja tek ulaskom u odraslu dob. Naime, u ranoj adolescenciji na ljubavnu vezu gleda se kao na mogućnost zabave, seksualnog eksperimentiranja i ostvarivanja željenog statusa u grupi vršnjaka. Tek u kasnoj adolescenciji javlja se i privrženost u romantičnom odnosu (Nekić, 2005).

Stilovi i dimenzije privrženosti

Kao što je već prethodno navedeno, Ainsworth i suradnici (1978) su identificirali tri tipa odnosa između dojenčadi i njihovih primarnih skrbnika (najčešće je to majka). Dojenčad sa *sigurnim stilom privrženosti* obično ima skrbnike koji spremno reagiraju na njihove potrebe i koji u interakciji s njima pokazuju pozitivne emocije. Ova dojenčad vjeruje svojim skrbnicima, nema straha od napuštanja te smatra sebe vrijednim i prihvaćenim. Dojenčad s *izbjegavajućim stilom privrženosti* obično ima skrbnike koji su suzdržani te odbijaju pokušaje djeteta da uspostavi intimnost zbog čega ova dojenčad uči potisnuti potrebu za bliskošću sa skrbnicima. Dojenčad s *anksioznim/ ambivalentnim stilom privrženosti* tipično ima skrbnike koji su nedosljedni i nametljivi u svojoj skrbi. Ova djeca su izrazito anksiozna jer nikada ne mogu predvidjeti kada će i na koji način njihovi skrbnici reagirati na njihove potrebe (Aronson i sur., 2005).

Hazan i Shaver (1987) preuzimaju i proširuju dječju paradigmu tri tipa privrženosti na ljubavne veze odraslih. *Sigurno privržene* pojedince karakterizira povjerenje prema ljudima te se lako zbližavaju s drugim pojedincima; *anksiozno privrženi* imaju izrazitu želju za emocionalnim stapanjem s drugom osobom, ali se boje da nisu dovoljno voljeni; *izbjegavajuće privrženi* pojedinci izbjegavaju bliskost s drugim ljudima i ne vjeruju im.

Bartholomewova (1990) smatra da postoje dvije različite forme izbjegavanja privrženosti. Jedna je motivirana obrambenim mehanizmom samodostatnosti te se naziva *odbijajuća privrženost*, dok je druga motivirana strahom od anticipiranog

odbijanja od strane drugih osoba te se naziva *plašljiva privrženost*. Osim što je uočila navedenu razliku, Bartholomewova polazi i od Bowlbyjevog teoretskog okvira prema kojem pojedinci internaliziraju svoja iskustva s odgajateljem stvarajući pri tome tzv. radne modele sebe i drugih ljudi. Model slike o sebi i slike o drugim ljudima čine osnovne dimenzije iz kojih proizlaze četiri tipa privrženosti, ovisno o tome ima li pojedinac pozitivan ili negativan model slike o sebi, odnosno, pozitivan ili negativan model slike o drugima (Slika 1).

		MODEL O SEBI	
		Pozitivan	Negativan
MODEL O DRUGIMA	Pozitivan	SIGURNA PR. Ugoda s intimnošću i autonomijom	ZAOKUPLJENA PR. Zaokupljenost odnosima
	Negativan	ODBIJAJUĆA PR. Odbijanje intimnosti Suprotnost ovisnosti	PLAŠLJIVA PR. Strah od intimnosti Izbjegavanje društva

Slika 1. Dvodimenzionalni model tipova privrženosti u odrasloj dobi
(Bartholomew, 1990)

Različiti autori na osnovu rezultata svojih istraživanja sugeriraju da se u osnovi privrženosti nalaze različite dimenzije. Kao što je prethodno navedeno Bartholomew (1990) navodi dimenzije slike o sebi i drugima; Collins i Read (1990) bliskost, zavisnost i anksioznost; a Brennan i sur. (1998; prema Crowell, Fraley i Shaver, 1999) dimenzije izbjegavanja i anksioznosti.

U ranijem razdoblju istraživanja privrženosti prevladavao je kategorijalni pristup prema kojem su se ispitanici svrstavali u jednu od tri ili četiri uzajamno isključive kategorije privrženosti. U skladu s takvim pristupom razvijali su se i odgovarajući mjerni instrumenti kao što je Mjera privrženosti kod odraslih Hazanove i Shavera ili

Upitnik veza Bartholomewove. No, pokazalo se da takav pristup ima brojne nedostatke. Na taj se način ne može utvrditi stupanj u kojem izabrana kategorija obilježava ispitanike niti interindividualne razlike unutar svake kategorije. Osim toga, takvo svrstavanje dovodi do rezultata samo na jednoj kategoriji, što ne mora biti opravdano jer ispitanike može najbolje obilježavati spoj dva ili više stilova. Danas istraživači preporučuju dimenzionalni pristup u istraživanju privrženosti odraslih (Fraley i Waller, 1998) prema kojem se stilovi privrženosti shvaćaju kontinuiranim mjerama čime je omogućeno utvrđivanje intenziteta privrženosti te se time opravdano može usporediti privrženost s drugim kontinuiranim mjerama.

Brennan i suradnici 1998. godine objavljuju svoju skalu temeljenu na jedinstvenoj faktorskoj analizi svih dotad poznatih skala samoprocjene privrženosti primijenjenih na velikom uzorku odraslih ispitanika. Brennanov Inventar iskustava u bliskim vezama – IIBV (eng. Experiences in Close Relationship Inventory; Brennan i sur., 1998), kao i njegova modificirana i skraćena verzija – Inventara privrženosti prijateljima (Kamenov i Jelić, 2003), uz to što je dimenzionalan omogućuje i određivanje stila privrženosti. Zbog prethodno navedenog smatra se trenutno najboljim instrumentom za mjerenje privrženosti.

AGRESIVNOST I PRIVRŽENOST

Rano formirana nesigurna privrženost vodi osobu onim obrascima ponašanja koji se očituju kao nepovjerljivost, nezadovoljstvo, socijalna anksioznost što pak uzrokuje odbacivanje od strane vršnjaka. Ovakva odbacivanja onemogućavaju stvaranje adekvatnih socijalnih vještina i povjerenja prema drugima, ali i prema samom sebi. Zbog ne posjedovanja adekvatnih socijalnih vještina, pojedinac u različitim situacijama reagira neadekvatno ili pretjerano.

Neizravan utjecaj roditelja na učenje agresivnosti ogleda se kroz vrstu odnosa koji roditelji imaju prema djeci. Kao što je prethodno već navedeno, u dječjoj psihologiji uglavnom se ističu dvije dimenzije tog odnosa: roditeljska toplina (količina podrške, ljubavi i ohrabivanja koju roditelji pružaju, nasuprot neprijateljstvu, postidivanju ili odbacivanju) i roditeljski nadzor (stupanj u kojem je dijete nadzirano, disciplinirano i upravljano, nasuprot tome da je ostavljeno ili nenadzirano). Kombinacija ovih dviju dimenzija proizvodi četiri opća stila roditeljstva, za koja je utvrđeno da dovode do

različitih ishoda kod djece (Baumrind, 1971, 1989; Dornbush i sur., 1985; MacDonald, 1992; prema Vasta i sur., 1998). Najagresivnija su djeca hladnih i permisivnih, tzv. *indiferentnih* roditelja. Ti roditelji postavljaju malo ograničenja svojoj djeci, no pružaju im i malo pažnje, zanimanja i emocionalne podrške. Takav ravnodušni stil ne potiče zdravi socijalni razvoj. Djeca ravnodušnih roditelja zahtjevnija su i neposlušna i ne sudjeluju primjereno u igri i socijalnim interakcijama (Vasta i sur., 1998).

Kada je u pitanju dječja privrženost, različite studije pokazuju izrazitije prosocijalno ponašanje sigurno privržene djece, njihovu manju agresivnost i iskazano neprijateljstvo (Renken i sur., 1989; Suess i sur., 1992; Weinfield i sur., 1999; Cassidy, 2000; prema Razum, 2001). Istraživanje Main i Goldwin (1984; prema Mikulincer, 1998) pokazalo je da se nesigurno privržena djeca ponašaju agresivnije prema svojim majkama od sigurne djece. Turner (1991; prema Keresteš, 1999) svojim istraživanjem pokazuje da su djeca koja su nesigurno privržena svojim majkama u kasnijoj dobi agresivnija i sklonija delinkventnom ponašanju od sigurno privržene djece.

Bowlby (1973; prema Mikulincer, 1998) navodi da je pojava emocije srdžbe svrhovita protestna reakcija do koje dolazi zbog negativnog ponašanja objekta privrženosti te da nesigurna privrženost funkcionalnu srdžbu (srdžbu nade) pretvara u disfunkcionalni odgovor (srdžbu očaja). Ustanovljeno je da nesigurni adolescenti ispoljavaju više disfunkcionalne srdžbe za vrijeme interakcije s majkama od sigurno privrženih adolescenata (Kobak i sur., 1991; Kobak i sur., 1993; prema Mikulincer, 1998).

Bowlby (1973, 1979; prema Rholes, Simpson i Orina, 1999) navodi da je veza između ispoljavanja srdžbe i privrženosti naročito izražena u odrasloj dobi kod pojedinaca s iskustvom nesigurne privrženosti u djetinjstvu. Primjećuje da iskustva iz djetinjstva kod anksiozno-ambivalentnih osoba dovode do djelomično nesvjesne ogorčenosti. Ta ogorčenost se nastavlja kasnije u životu te ju pojedinac usmjerava uglavnom od roditelja prema nekom slabijem (npr. bračnom partneru ili djetetu).

U skladu s ovim nalazima, Ainsworth i sur. (1978; prema Rholes i sur., 1999) su ustanovili da nesigurna dojenčad izražava više srdžbe u kućnom okruženju prema svojim odgajateljima od sigurno privržene dojenčadi. Kobak i Sceery (1988; prema Rholes i sur., 1999) izvješćuju da su izbjegavajuće privržene odrasle osobe percipirane od strane svojih prijatelja kao više hostile.

Izbjegavajuće privržene osobe uče potisnuti aktivaciju svog sustava privrženosti te se bore protiv toga da postanu ovisni o drugima kako bi "izbjegli bol zbog odbacivanja i kako bi izbjegli obvezu da se o nekome brinu" (Bowlby, 1979; prema Rholes i sur., 1999). Osim toga, iskazivanje srdžbe izbjegavajuće privrženih odraslih osoba trebalo bi nadvladati, odnosno, potisnuti njihovu relativno malu zabrinutost oko otuđenja od svog trenutnog objekta privrženosti. Zato se očekuje da će izbjegavajuće privržene osobe ispoljavati srdžbu direktno i intenzivno. Ambivalentno (ili zaokupljeno) privržene osobe žele postići i zadržati bliskost sa svojim objektom privrženosti, istovremeno se bojeći da će ih isti napustiti. Zbog toga se iskazivanje srdžbe kod visoko ambivalentnih osoba može očekivati kada im njihov objekt privrženosti ne pruža dovoljno pažnje ili podrške. No, prema Bowlbyju (1973; prema Rholes i sur., 1999) za ambivalentno privržene pojedince sama pomisao da iskažu srdžbu izaziva zabrinutost zbog mogućnosti da takav postupak dovede do otuđenja ili napuštanja objekta privrženosti. Ukoliko pokažu previše srdžbe predirektno, riskiraju da će doći do onoga čega se najviše boje, da izgube objekt privrženosti. Zbog toga u mnogim situacijama anksioznost nadvlada srdžbu, odnosno srdžba se potiskuje ili se iskazuje indirektno.

Sigurno privržene osobe ispoljavaju više topline, stabilnosti i zadovoljstva u bliskim odnosima, što umanjuje vjerojatnost destruktivnog ponašanja pa i onda kada se nalaze u provocirajućim situacijama.

Mikulincer (1998) dolazi do zanimljivog podatka vezanog uz izbjegavajuće privržene osobe. One su pokazivale povećanu sklonost agresivnosti, ali je iskazana agresivnost bila manja nego li što je to izrazita emocionalna pobuđenost, izražena različitim fiziološkim mjerama, pokazivala, sugerirajući povećani stupanj kontrole agresivnosti izbjegavajućih osoba. U tom istraživanju anksiozno-ambivalentni pojedinci su bili skloniji suzdržanim oblicima ispoljavanja srdžbe, kao i pomaknutoj agresivnosti. Sigurni ispitanici su u većoj mjeri otvoreno ispoljavali srdžbu (verbalne prijetnje, uvrede).

Ispitujući odnos između agresivnosti i privrženosti Razum (2001) nalazi potvrdu za hipotezu o povezanosti dimenzija privrženosti i različitih aspekata agresivnosti. Rezultati njegovog istraživanja upućuju na povećanu agresivnost anksiozno-ambivalentnih osoba i to u latentnim oblicima agresivnosti (verbalnim i fizičkim), u indirektnoj te ukupnoj agresivnosti. Za sigurno privržene osobe se pokazalo da preferiraju u provocirajućim situacijama reagirati verbalno manifestnom

agresivnošću, dok su im najneprihvatljiviji oblici fizičke latentne agresivnosti. Za izbjegavajuće privržene osobe se pokazalo da su u provocirajućim situacijama skloni fizičkim (latentnim i manifestnim) te indirektnim oblicima agresivnosti. Ako se u istraživanju koriste provocirajuće situacije, koje često "opravdavaju" agresivno ponašanje, postavlja se pitanje što nesigurno privržene osobe sprječava da ne iskazuju još veću agresivnost. Mogući odgovor je da je to kod anksioznih zaokupljenost odnosima i vjera da samo u odnosu s drugima mogu zadovoljiti svoju potrebu za intimnošću, a kod izbjegavajućih to je potreba da se distanciraju od problema, odnosno da ne aktiviraju svoj sustav privrženosti (Razum, 2001).

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja

Većina dosadašnjih istraživanja privrženosti kod odraslih usmjeravala se na privrženost prema ljubavnim partnerima (Brennan i sur., 1998; Hazan i Shaver, 1987; Kirkpatrick i Davis, 1994; Simpson, 1990). No, jedna od ključnih pretpostavki teorije privrženosti jest da tip privrženosti koji je jednom formiran u djetinjstvu utječe na kvalitetu kasnijih odnosa i prema drugim relevantnim osobama. Budući da se u adolescenciji mijenja hijerarhija objekata privrženosti, mladi se više usmjeravaju na svoje vršnjake, a svoje bliske prijatelje doživljavaju kao primarne objekte privrženosti u svom istraživanju odlučili smo ispitati privrženost prema najboljem prijatelju/prijateljici.

Odnos koji roditelji imaju prema svojoj djeci od najranijeg djetinjstva utječe na razvoj djetetovog sustava privrženosti što određuje njegove kasnije emocionalne veze s bliskim osobama, ali i njegovo ponašanje i doživljavanje tijekom života. Različita istraživanja bavila su se povezanošću privrženosti i različitih oblika asocijalnog ponašanja, ispoljavanja srdžbe, sklonosti stvaranju nasilnih scenarija (Collins, Cooper i Shaver, 1998; Rholes, Simpson i Orina, 1999; Woike, Osier i Candela, 1996). Budući da je agresivnost oblik ponašanja koji je u društvu neprihvaćen, ali ipak sve prisutniji te zajedno s karakteristikama sustava privrženosti može doprinijeti objašnjenju interpersonalnih odnosa odlučili smo istražiti međusobnu povezanost ovih dviju dimenzija.

Stoga je cilj ovoga istraživanja provjeriti povezanost agresivnosti i privrženosti u prijateljskom odnosu na uzorku srednjoškolaca.

Problemi:

1. Ispitati postojanje povezanosti između subskala agresivnosti i dimenzija privrženosti u odnosu s najboljim prijateljem/prijateljicom.

Hipoteza 1a: Očekuje se pozitivna povezanost rezultata mladića postignutih na subskalama agresivnosti i rezultata postignutih na dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja.

Hipoteza 1b: Očekuje se pozitivna povezanost rezultata djevojaka postignutih na subskalama latentne agresivnosti i rezultata postignutih na dimenziji anksioznosti

2. Ispitati spolne razlike u privrženosti prema najboljem prijatelju/prijateljici te u agresivnosti na uzorku srednjoškolaca.

Hipoteza 2a: Očekuje se da će djevojke imati više rezultate na dimenziji anksioznosti, a mladići više rezultate na dimenziji izbjegavanja.

Hipoteza 2b: Za mladiće se očekuje da će u prosjeku dati značajno više procjene od djevojaka na skalama fizičke agresije (latentne i manifestne)

METODOLOGIJA

Sudionici

Ispitivanje je provedeno na uzorku od 311 sudionika, od kojih je 7 nepotpuno ispunilo upitnike te je u daljnjoj obradi zadržano 304 sudionika (161 djevojka, 143 mladića). Sudionici su bili učenici drugih i trećih razreda Srednje škole Valpovo sljedećih smjerova:

1. opća gimnazija - 4 razredna odjeljenja (2 druga i 2 treća razredna odjeljenja, 108 učenika)
2. komercijalisti - 4 razredna odjeljenja (2 druga i 2 treća razredna odjeljenja, 102 učenika)
3. ekonomisti - 2 razredna odjeljenja (1 drugo i 1 treće razredno odjeljenje, 42 učenika)
4. elektrotehničari - 2 razredna odjeljenja (1 drugo i 1 treće razredno odjeljenje, 52 učenika).

Prosječna dob sudionika bila je 16.7, pri čemu je raspon dobi iznosio od 16 do 18 godina.

Mjerni instrumenti

Upitnik agresivnosti (A-87; Žužul, 1987)

Upitnik A-87 namijenjen je procjenjivanju agresivnog ponašanja u provocirajućim situacijama, odnosno mjerenju impulzivne agresivnosti. Sastoji se od 15 čestica – situacija, a za svaku situaciju je predviđeno 5 mogućih reakcija. Situacije predstavljaju uzorak provocirajućih situacija s kojima se najčešće susrećemo u svakodnevnom životu. Pet najčešćih odgovora ponuđenih za svaku situaciju predstavljaju jedan od 5 modaliteta impulzivne agresivnosti:

- a) verbalna manifestna agresivnost (VM)
- b) fizička manifestna agresivnost (FM)
- c) indirektna ili pomjerena agresivnost (IN)
- d) verbalna latentna agresivnost (VL)
- e) fizička latentna agresivnost (FL)

Zadatak sudionika je da na svaki od ponuđenih oblika reagiranja (a-e) odgovori na skali od 1 do 5 (1-baš se nikada tako ne ponašam, 5-vrlo često se tako ponašam). Rezultati se formiraju tako da se izvrši linearna sumacija odgovora na 15 čestica za svaki od 5 oblika agresivnog reagiranja te je tako mogući raspon na svakoj od tih 5 subskala od 15 do 75. Opravdano je i formiranje ukupnog rezultata, sumiranjem rezultata na 5 subskala. Ukupni rezultat predstavlja mjeru tendencije pojedinca da u provocirajućim situacijama reagira agresijom. Takav ukupni rezultat se može kretati u rasponu od 75 do 375.

Validacijska analiza ovog upitnika, koju su proveli Knezović, Kulenović, Šakić, Zarevski i Žužul (1989), pokazala je da se radi o visoko pouzdanom mjernom instrumentu. Izračunati Cronbachovi alpha koeficijenti za pojedine subskale iznose od 0.880 do 0.912, a za ukupni rezultat 0.967.

Inventar privrženosti prijateljima (Kamenov i Jelić, 2003.)

U istraživanju je primijenjena skraćena verzija Brennanovog Inventara iskustva u bliskim vezama – IIBV (Experiences in Close Relationship Inventory; Brennan i sur., 1998) i to modificirana verzija kojom se ispituje privrženost u odnosu s prijateljima (Inventar privrženosti s prijateljima; Kamenov i Jelić, 2003). Kako bismo izbjegli neke nedostatke dosadašnjih istraživanja i osigurali da svi sudionici prezentiranog istraživanja ispunjavajući upitnik mislili na isti odnos, u uputi i samim tvrdnjama upitnika riječ *prijatelj* promijenili smo u *najbolji prijatelj/prijateljica*. Skraćena verzija Brennanovog upitnika sastoji se od skale anksioznosti i skale izbjegavanja, sa po 9 čestica za svaku skalu (u originalnoj verziji nalazi se 18 čestica za svaku od navedene dvije skale). To su skale samoprocjene kojima je moguće ustanoviti rezultat ispitanika na svakoj od dimenzija, i to tako što skalu izbjegavanja čine čestice označene neparnim, a skalu anksioznosti čestice označene parnim brojevima. Na osnovi kombinacije rezultata na obje dimenzije moguće je i odrediti, odnosno razlikovati četiri tipa privrženosti: sigurnu, zaokupljenu, odbijajuću i plašljivu privrženost. U istraživanju koje su Kamenov i Jelić (2003) provele na dva studentska uzorka dobiveni su visoki koeficijenti pouzdanosti Inventara privrženosti s prijateljima – Cronbachovi alpha koeficijenti za skalu Izbjegavanje iznosili su 0.84 i 0.87, a za skalu Anksioznost 0.79 i 0.81. Pouzdanost istog mjernog instrumenta provjeravana je i na uzorku odraslih ispitanika (Cokarić, 2005); tada je za skalu Izbjegavanje Cronbachov alpha iznosio 0.83, a za skalu Anksioznost 0.65.

Zadatak sudionika bio je da za svaku od ponuđenih čestica izrazi svoj stupanj slaganja na skali od 1 do 7 (1–uopće se ne slažem, 4–niti se slažem niti se ne slažem, 7–potpuno se slažem).Rezultati ispitanika određuju se zbrajanjem procjena za odgovarajuće čestice pojedinih dimenzija uz prethodno rekodiranje 3 čestice.

Postupak

Nakon dogovora s ravnateljem škole i dobivenog odobrenja za primjenu upitnika, tijekom ožujka 2006. godine proveden je sam proces ispitivanja. Ispitivanje je provedeno grupno u svakom od 12 razrednih odjeljenja i to u sklopu sata razrednika. U svih 12 razrednih odjeljenja ispitivanje je provodio isti ispitivač.

Na početku sata ispitivač se predstavio učenicima, objasnio razlog svog dolaska na sat i dao opću uputu u kojoj im je ukratko iznio opći cilj istraživanja te njihov zadatak kao sudionika u tom istraživanju. Naglašeno je da je ispitivanje anonimno (od osnovnih podataka traženi su samo spol, dob te razred i smjer koji pohađaju) zbog čega se očekuje iskrenost i samostalnost pri odgovaranju. Rečeno im je da nema točnih i netočnih odgovora te da sudjelovanje u istraživanju nije obavezno ukoliko netko izričito to ne želi. Međutim, niti jedan učenik nije odbio sudjelovanje u ispitivanju. Nakon što su učenici potvrdili da razumiju svoj zadatak, pristupilo se samom odgovaranju. Ukupna primjena u pojedinom razredu trajala je oko 30 minuta. Upitnici su bili sklopljeni u svezak pri čemu su Upitnik A-87 i Inventar privrženosti s najboljim prijateljem/prijateljicom bili rotirani. Na početku svakog upitnika učenicima je dana detaljna uputa, a ukoliko su se tijekom rada pojavile nejasnoće ispitivač je pojedinačno pojašnjavao učenicima.

REZULTATI I RASPRAVA

Statistička obrada prikupljenih podataka provedena je pomoću statističkog programa SPSS 12.0 for Windows.

Prije obrade podataka u skladu s postavljenim problemima, provjerili smo psihometrijske karakteristike dvaju primijenjenih instrumenata te pomoću Kolmogorov-Smirnovljevog (K-S) testa normaliteta distribucije provjerili koliko raspodjele korištenih varijabli odstupaju od normalne distribucije.

Psihometrijske karakteristike mjernih instrumenata

Provedena je faktorska analiza metodom glavnih komponenata s varimax rotacijom i ciljanom solucijom od dva faktora kako bismo provjerili faktorsku strukturu Inventara privrženosti s prijateljima. Ekstrahirana dva faktora objašnjavaju 37,08% ukupne varijance privrženosti prijateljima, s tim da prvi faktor objašnjava 18,95%, a drugi faktor 18,13% varijance rezultata. Saturacije čestica pojedinim faktorom odgovaraju polaznoj osnovi. Neparne čestice smještaju se na jedan faktor (izbjegavanja), a parne na drugi faktor (anksioznosti).

S ciljem utvrđivanja stupnja nezavisnosti subskala Inventara privrženosti s prijateljima, izračunate su korelacije između rezultata na Skali izbjegavanja i Skali anksioznosti. Pearsonov koeficijent korelacije iznosi .016 ($p > .05$) te nije statistički značajan što dodatno potvrđuje da skale mjere dvije nezavisne dimenzije.

Svaka od skala Inventara privrženosti s prijateljima podvrgnuta je analizi pouzdanosti, te su za obje skale dobiveni Cronbach α koeficijenti od .76 (Tablica 1). S obzirom da svaka skala ima po 9 čestica, možemo dobivene koeficijente pouzdanosti smatrati zadovoljavajućima.

Korelacije među subskalama Upitnika A-87 kreću se od .264 do .699 što je rezultiralo ekstrakcijom samo jednog faktora, koji objašnjava 22,42% ukupne varijance rezultata u Upitniku A-87. U Tablici 1 prikazani su Cronbachovi α koeficijenti za pojedine subskale te za cijeli Upitnik A-87. Vidljivo je da se i u ovom istraživanju potvrdila visoka pouzdanost ovog upitnika.

Relativno visoke korelacije među pojedinim oblicima agresivnog reagiranja te postojanje samo jednog faktora opravdavaju formiranje jedinstvenog rezultata linearnom sumacijom rezultata na pojedinim subskalama Upitnika A-87, pogotovo kada se ima u vidu da je nutarnja konzistentnost tako formiranog rezultata izrazito visoka (Cronbach $\alpha = .95$).

Tablica 1

Cronbach α koeficijenti Upitnika A-87 i Inventara privrženosti s prijateljima (N = 304)

skale	VM	FM	IND	VL	FL	UK	IZB	ANKS
Cronbach α	0.85	0.84	0.81	0.84	0.88	0.95	0.76	0.76

LEGENDA:

VM-verbalno manifestna agresivnost; FM-fizičko manifestna agresivnost; IND-indirektna agresivnost; VL-verbalno latentna agresivnost; FL-fizičko latentna agresivnost; UK-ukupna agresivnost; IZB-dimenzija izbjegavanja; dimenzija anksioznosti

NAPOMENA: Ove skraćenice će se koristiti i u narednim tablicama

Testiranje normaliteta distribucija

U svrhu provjere normaliteta distribucija dobivenih rezultata proveden je Kolmogorov-Smirnovljev test za obje dimenzije privrženosti i sve subskale Upitnika A-87, uključujući i ukupni rezultat na tom upitniku. Utvrđeno je da su sve ispitane varijable normalno distribuirane, izuzev subskale fizička manifestna agresivnost (FM) koja je pozitivno asimetrična. Ovakva distribucija subskale FM agresivnosti bila je i za očekivati s obzirom na to da se radi o, u društvu najneprihvatljivijem obliku agresivnosti. Naime, ljudi se zbog straha od sankcioniranja od strane društva suzdržavaju od takvih oblika ponašanja. Osim toga, ukoliko su i skloni fizičkim manifestnim oblicima agresivnosti kod samoprocjene vlastitog ponašanja ne žele to priznati već daju socijalno poželjne odgovore. Slična distribucija ove subskale agresivnosti dobivena je i u prijašnjim istraživanjima (Rajhvajn, 2004; Knezović i sur., 1989).

Iako sve varijable nisu normalno distribuirane, Petz (1997) navodi kako je moguće koristiti parametrijsku statistiku ukoliko su distribucije pravilne te kod dovoljno velikih uzoraka, jednake ili slične veličine. Kako se uzorak u našem istraživanju

sastoji od 304 sudionika, a subuzorci djevojaka i mladića su vrlo slični, u daljnjoj obradi ćemo koristiti t-testove i Pearsonove koeficijente korelacije.

Agresivnost i privrženost kod srednjoškolaca

Mnogobrojna istraživanja (Žužul, 1987; Maršanić, 1988; Keresteš, 1999; Razum, 2001; Rajhvajn, 2004) proučavala su agresivno ponašanje na različitim dobnim skupinama, uključujući i adolescenciju. Adolescencija je razdoblje u kojem mladi čovjek traži sebe i stvara svoj identitet te se češće koristi agresivnošću kako bi se izborio za svoj položaj u društvu. Iako adolescenti imaju veći raspon strategija rješavanja sukoba nego djeca, još nisu toliko socijalno vješti kao odrasli. Osim toga, djeca su danas izložena nasilju na različite načine (Aronson i sur., 2005), kako u vlastitom socijalnom okruženju (obitelj, dječji vrtić, škola, vršnjaci) tako i kroz crtane filmove, video-igricе i općenito medije koji uče djecu da se agresijom mogu uspješno postići različiti ciljevi. Zbog svega navedenog današnji adolescenti postali su mnogo tolerantniji na pojavu agresije te su i sami spremniji iskazati agresivno ponašanje smatrajući ga u mnogim situacijama nužnim i opravdanim.

Specifičnost uzorka našeg istraživanja je u tome što se radi o adolescentima koji su u svom najranijem djetinjstvu (1.,2.,3. godine starosti) na izravan način u svom okruženju bili suočeni s ratnim zbivanjima, a i kasnije tijekom djetinjstva odrastali u poslijeratnom okruženju koje je na više načina (relativna deprivacija, prisutnost i dostupnost oružja) moglo pogodovati povećanju njihove agresivnosti. Zbog toga je važno pogledati kolika je razina agresivnosti koju izražavaju naši sudionici te ju usporediti s postojećim normama i istraživanjima slična našem.

Tablica 2

Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata djevojaka (N=161) i mladića (N=143) dobiveni primjenom Upitnika A-87 i Inventara privrženosti s prijateljima te pripadajući t-omjeri

SKALE	SPOL	M	SD	t-test
VM	ŽENSKI	47,00	11,167	0,157
	MUŠKI	46,79	12,139	
FM	ŽENSKI	25,85	7,397	-5,869**
	MUŠKI	31,76	9,822	
IND	ŽENSKI	31,50	8,527	-0,561
	MUŠKI	32,10	10,151	
VL	ŽENSKI	44,18	10,565	1,282
	MUŠKI	42,53	11,853	
FL	ŽENSKI	34,74	12,604	-3,638**
	MUŠKI	40,10	13,053	
UK	ŽENSKI	183,27	41,356	-1,985*
	MUŠKI	193,28	46,615	
IZB	ŽENSKI	18,86	7,726	-7,199**
	MUŠKI	26,03	9,441	
ANK	ŽENSKI	30,34	9,444	3,199**
	MUŠKI	26,76	10,061	

LEGENDA:

* - razina značajnosti $p < .05$

** - razina značajnosti $p < .01$

Iz Tablice 2 vidljivo je da su sudionici najviše skloni verbalnim oblicima agresivnosti, i to prvenstveno verbalno manifestnoj agresivnosti. Kao što je bilo i za očekivati, najneprihvatljiviji oblik ponašanja je fizička manifestna agresivnost. Istraživanja koja su također provedena na uzorku adolescenata (Rajhvajn, 2004; Razum, 2001) pokazuju vrlo sličnu preferenciju pojedinim oblicima agresivnog ponašanja. Relativno visok rezultat na skali fizičke latentne agresivnosti pokazuje da srednjoškolci u provocirajućim situacijama imaju tendenciju za fizičkim napadom na izvor provokacije, ali isto tako imaju i razvijene mehanizme za inhibiciju takvih težnji (npr. socijalne norme o društveno prihvatljivom ponašanju).

Knezović i sur. (1989) su izradili norme za upitnik A-87 na reprezentativnom uzorku populacije osuđenih osoba. Adolescenti našeg istraživanja za otprilike jednu standardnu devijaciju odstupaju od postojećih normi agresivnosti, bilo ukupne bilo različitih vrsta agresije, što znači da su veoma skloni agresivnom ponašanju. Međutim, smatramo da postojeće norme za usporedbu rezultata nisu adekvatne za naš uzorak zbog toga što su izrađene 1989. godine i to na uzorku koji se sastoji od odraslih sudionika, počinitelja kaznenih djela pri čemu je poduzorak ženskih sudionika bio jako mali ($N=76$). Zbog navedenih nedostataka, ove norme nam mogu poslužiti samo kao gruba procjena kako je agresivnost naših srednjoškolaca dosta visoka.

Kako bismo provjerili postoje li razlike u stupnju, odnosno, razini agresivnosti adolescenata u našem i u ranijim istraživanjima, usporedili smo rezultate naših sudionika s rezultatima (dobivenih također Upitnikom A-87) zagrebačkih srednjoškolaca ispitanih u sklopu diplomske radnje V. Razuma (2001). Što se tiče ukupne i verbalno manifestne agresivnosti nisu dobivene statistički značajne razlike niti za cijeli uzorak niti za subuzorke po spolu. Međutim, sudionici našeg istraživanja postizali su statistički značajno veće rezultate na subskalama indirektna i fizičke (manifestne i latentne) agresivnosti. Dakle, adolescenti i adolescentice našeg uzorka skloniji su fizičkim oblicima agresivnog ponašanja, te premještanju svoje agresije na objekte ili osobe koje nisu prvobitni cilj agresije.

Kao što je već ranije spomenuto, u adolescenciji se mijenja hijerarhija objekata privrženosti te se adolescenti sve više okreću svojim vršnjacima, tražeći u odnosu s bliskim prijateljima emocionalnu podršku, prihvaćanje, utjehu u stresnim situacijama. Iz toga razloga, u našem istraživanju zanimali su nas rezultati na dimenzijama privrženosti u odnosu adolescenata s njihovim najboljim prijateljima. Dobiveni rezultati sugeriraju da adolescenti našeg uzorka pokazuju viši stupanj anksioznosti u odnosu sa svojim najboljim prijateljima, u odnosu na izbjegavanje. Dobivena razlika je i statistički značajna ($t(303)=8.34$; $p>.05$) pa možemo zaključiti da je kod naših sudionika prisutan strah od odbacivanja i napuštanja od strane najboljeg prijatelja, te istovremeno traže njihovo prihvaćanje i odobravanje. Ovakav rezultat je i očekivan s obzirom na važnost koju prijateljski odnosi imaju u životu srednjoškolaca. Kamenov i Jelić (2003) također nalaze viši stupanj anksioznosti u prijateljskom odnosu studenata, u odnosu na dimenziju izbjegavanja.

Zastupljenost četiri stila privrženosti koja možemo razlikovati na osnovu dviju dimenzija (Tablici 3) dobivena na našem uzorku slična je onoj dobivenoj u istraživanju kojim se ispitala privrženost u prijateljskom odnosu na uzorku studenata (Kamenov i Jelić, 2003). Vidljivo je da je 69% srednjoškolaca sigurno privrženo u odnosu sa svojim najboljim prijateljem/prijateljicom, nasuprot 31% onih koji imaju jedan od tri nesigurna stila privrženih. U spomenutom istraživanju na uzorku studenata 70% sudionika pokazalo je siguran stil privrženosti, nasuprot 30% sudionika s jednim od tri nesigurna stila privrženosti. U istraživanju na uzorku odraslih sudionika (Cokarić, 2005) nešto veći postotak pokazuje siguran stil privrženosti u prijateljskom odnosu (76%), odnosno nešto je manje odraslih sudionika s nesigurnim stilovima privrženosti (24%).

Tablica 3

Frekvencija i postotak srednjoškolaca s pojedinim stilom privrženosti u odnosu s najboljim prijateljem/prijateljicom

	SIGURNA	ZAOKUPLJENA	ODBIJAJUĆA	PLAŠLJIVA	UKUPNO
CIJELI UZORAK	209 (68.7%)	68 (22.4%)	21 (6.9%)	6 (2%)	304
MLADIĆI	100 (70%)	22 (15.4%)	16 (11.2%)	5 (3.4%)	143
DJEVOJKE	109 (67.7%)	46 (28.6%)	5 (3.1%)	1 (0.6%)	161

Razlike u agresivnosti i privrženosti s obzirom na spol

Obrada dobivenih podataka pokazala je da nema razlike u agresivnosti i privrženosti s obzirom na razred i smjer školovanja sudionika, ali određene razlike postoje s obzirom na spol sudionika zbog čega smo daljnjoj obradi pristupili odvojeno za svaki spol.

U Tablici 2 prikazani su osnovni statistički pokazatelji rezultata dobivenih ispitivanjem agresivnosti i privrženosti prema najboljem prijatelju/prijateljici za svaki spol. Vidimo da su djevojke u prosjeku sklonije verbalnim oblicima agresivnosti, a mladići indirektnim i fizičkim oblicima agresivnosti. Također, mladići imaju u prosjeku veći rezultat i na ukupnoj agresivnosti.

Kao što možemo vidjeti iz Tablice 2, mladići i djevojke se statistički značajno razlikuju po stupnju, odnosno, razini ukupnog agresivnog ponašanja koje iskazuju ($t(302) = -1,985$; $p < .05$), pri čemu su mladići agresivniji od djevojaka. Ta veća ukupna agresivnost mladića posljedica je njihove veće sklonosti fizičkim oblicima agresivnog ponašanja. Naime, potvrdila se naša hipoteza da će muški ispitanici u prosjeku dati značajno više procjene od ženskih ispitanika na skalama fizičke latentne ($t(302) = -3,638$; $p < .01$) i fizičke manifestne ($t(302) = -5,869$; $p < .01$) agresivnosti. Na skalama verbalne i indirektne agresivnosti nisu nađene statistički značajne spolne razlike. Osim što mladići statistički značajno više iskazuju fizičke (latentne i manifestne) oblike agresivnog ponašanja ($t(302) = -2,724$; $p < .01$), kod njih su statistički značajno zastupljeniji i manifestni (verbalni i fizički) oblici agresivnog ponašanja ($t(302) = -5,024$; $p < .01$). U literaturi se navodi kako su žene sklonije inhibirati iskazivanje srdžbe zbog straha od negativnih posljedica poput odbacivanja ili možda gubitka odnosa, dok muškarci ne anticipiraju takve negativne posljedice, štoviše, očekuju divljenje (Fehr, Baldwin, Collins, Patterson i Benditt, 1999). Žene u otvorenijem (manifestnom) ispoljavanju agresivnosti sputavaju i strože norme prema agresivnom ponašanju žena, a koje se usvajaju socijalizacijom i postaju sastavni dio ženine spolne uloge.

U sklopu istog problema zanimale su nas i spolne razlike na dimenzijama privrženosti u prijateljskom odnosu. Dobiveni rezultati potvrđuju našu hipotezu da će djevojke imati statistički značajno više rezultate na dimenziji anksioznosti ($t(302) = 3,199$; $p < .01$), a muški ispitanici statistički značajno više rezultate na dimenziji izbjegavanja ($t(302) = -7,199$; $p < .01$).

Na uzorku od 143 mladića i 161 djevojke dobivena je zastupljenost pojedinih stilova privrženosti u odnosu s najboljim prijateljem/prijateljicom koja je prikazana u Tablici 3. Kako bi se provjerilo jesu li spolne razlike u zastupljenosti pojedinih stilova privrženosti statistički značajne, proveden je hi-kvadrat test koji je potvrdio da se mladići i djevojke značajno razlikuju u zastupljenosti pojedinih stilova privrženosti ($\chi^2(3, N=304) = 13.35$; $p < .01$). Inspekcijom Tablice 3 može se primijetiti da je zastupljenost djevojaka u grupi zaokupljeno privrženih dvostruko veća nego zastupljenost mladića, kao i da je zastupljenost mladića u grupama odbijajuće i plašljivo privrženih znatno veća nego zastupljenost djevojaka. Zastupljenost mladića i djevojaka u grupi sigurno privrženih je podjednaka.

Mnogobrojna istraživanja sugeriraju da žene pokazuju veći stupanj neuroticizma i anksioznosti u bliskim odnosima (Schumaker i sur., 1988; Waren, 1982; Twenge, 2000; prema Kamenov i Jelić, 2003). Djevojke su u većoj mjeri zaokupljene i anksiozne u pogledu želje za pripadanjem i prihvaćanjem od strane grupe, dok s druge strane, kod mladića postoji veća potreba za autonomijom i nezavisnošću. Lacković-Grgin (2006) navodi kako se općenito može reći da mladići više preferiraju nezavisnost u prijateljstvu. Djevojke također vrednuju nezavisnost, ali one je ponešto drukčije shvaćaju od mladića. Pri definiranju nezavisnosti one navode da se valja oslanjati na druge kad je to nužno, da ustvari svi ovise o drugima. Osim toga, djevojke percipiraju višestruke koristi od prijateljstva, posebice glede zadovoljavanja emocionalnih potreba, dok mladići u tom odnosu žele postići nezavisnost od roditelja. Za razliku od djevojaka, mladići preferiraju manje prisne interakcije; bliskost ili ovisnost o drugima kod njih izaziva nelagodu što se onda odražava i na to da postižu više rezultate na dimenziji izbjegavanja.

Povezanost agresivnosti i privrženosti u odnosu s najboljim prijateljem/prijateljicom

Prema Bowlbyjevoj teoriji privrženosti djeteta kroz odnos sa skrbnicima uči što može očekivati od drugih i kako će se drugi ponašati prema njemu. Ti unutarnji radni modeli se prenose u nove veze i nova iskustva, vodeći djetetova očekivanja i ponašanje. Pojedinaac prema čijim potrebama je skrbnik konzistentno bio osjetljiv, gleda druge kao osjetljive na njegove potrebe i dostupne u pružanju podrške i zaštite, a sebe kao nekog tko zaslužuje takav tretman. S druge strane, pojedinci kojima je nepovjerenje ugrađeno u očekivanja o odnosima s drugima, očekivati će manje potpore te će prema drugima pristupati više neprijateljski što će utjecati na kvalitetu njihovih socijalnih interakcija.

Dakle, osjećaj sigurnosti ili nesigurnosti koji nastaje iz odnosa privrženosti između majke i/ili oca i djeteta stvara kod pojedinca određeno vjerovanje o sebi i o njemu bliskim osobama, što tijekom života utječe na različite aspekte njegovog socijalnog funkcioniranja te određuje strukturu i kvalitetu kasnijih odnosa sa značajnim drugima. Zbog toga je osnovni problem našeg istraživanja ispitati postojanje povezanosti

između subskala agresivnosti i dimenzija privrženosti u odnosu s najboljim prijateljem/prijateljicom budući da su za srednjoškolce prijateljski odnosi vrlo važni. Kako bi se odgovorilo na postavljeni problem, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije između dimenzija privrženosti i subskala agresivnosti posebno za mladiće i djevojke (Tablica 4 i Tablica 5).

Tablica 4
Koeficijenti korelacije između subskala i ukupne agresivnosti i dimenzija privrženosti za djevojke (N=161)

	VM	FM	IND	VL	FL	UK
IZB	-.172*	-.068	-.121	-.104	.013	-.106
ANK	.158*	-.115	.140	.192*	.207**	.204**

LEGENDA:

* - razina značajnosti $p < .05$

** - razina značajnosti $p < .01$

Tablica 5
Koeficijenti korelacije između subskala i ukupne agresivnosti i dimenzija privrženosti za mladiće (N=1431)

	VM	FM	IND	VL	FL	UK
IZB	-.042	.106	.039	-.090	.066	.015
ANK	.107	.016	.146	.042	.044	.086

Kao što je vidljivo iz Tablice 4, na uzorku djevojaka dobivene su statistički značajne korelacije između dimenzija privrženosti i određenih subskala agresivnosti. Međutim, te korelacije se kreću oko .20 što upućuje na nisku povezanost mjerenih varijabli. Kod mladića (Tablica 5) nije nađena niti jedna statistički značajna korelacija između mjerenih varijabli što ukazuje na njihovu nepovezanost u našem istraživanju.

Naša hipoteza o pozitivnoj povezanosti rezultata ženskih ispitanika postignutih na subskalama latentne agresivnosti i rezultata postignutih na dimenziji anksioznosti se potvrdila, iako se dobivene korelacije niske ($r = .192$; $p < .05$ i $r = .207$; $p < .01$). Ovaj

rezultat potvrđuje naše pretpostavke o tome da adolescentice u provocirajućim situacijama imaju tendenciju prema latentnim oblicima agresivnog ponašanja. Anksiozno privržene osobe su izrazito zaokupljene svojim bliskim odnosima te ih to sprječava da svoju (ne)opravdanu agresivnost ispolje na otvoren način, već pribjegavaju latentnim oblicima agresivnosti. I kod Mikulincera (1998) su se anksiozno-ambivalentne osobe razlikovale od ostalih tipova privrženosti po visokom stupnju suzdržane srdžbe, što bi u Žužulovoj terminologiji odgovaralo latentnim oblicima agresivnosti. Slično je dobiveno i u istraživanju Woikea, Osier i Candela (1996) u kojem se ispitala sklonost stvaranja priča s elementima nasilja. Anksiozne osobe su bile spremnije unositi elemente nasilja u bliske odnose sugerirajući da su to u stanju samo u zamišljenim situacijama.

Mikulincer (1998) navodi da anksiozno privržene osobe vjeruju da upravo u neposrednom kontaktu s bliskim osobama mogu zadovoljiti svoju potrebu za intimnošću. Zbog toga je vjerojatno da svojim otvorenim neprijateljstvom ne žele poticati negativan odnos drugih prema samima sebi i na taj način smanjiti mogućnost da potencijalni značajni drugi prestanu biti objekti sigurne privrženosti.

Zbog prethodno navedenog, iznenađuje rezultat našeg istraživanja koji pokazuje da adolescentice koje pokazuju veću anksioznost u prijateljskom odnosu imaju tendenciju i prema verbalno manifestnim oblicima agresivnosti ($r = .158$; $p < .05$) kao i prema ukupno većoj agresivnosti ($r = .204$; $p < .01$). Ovakav nalaz mogao bi se objasniti činjenicom da se verbalni oblik ponašanja smatra najprimjerenijim odgovorom u provocirajućim situacijama, pa i kad je riječ o agresivnom ponašanju. Osim toga, a kao što je već prethodno i navedeno, današnji adolescenti postali su vrlo tolerantni prema agresiji općenito pa tako i prema verbalnoj agresiji. Ona je vrlo zastupljena među populacijom adolescenata koji ju smatraju svojim uobičajenim načinom komunikacije pa se zbog toga ne boje da bi verbalnom agresivnošću (psovanjem, svađom, vikanjem) mogli izgubiti bliske, prijateljske odnose.

Što se tiče dimenzije izbjegavanja, dobivena je statistički značajna negativna korelacija rezultata na toj dimenziji i subskali verbalne manifestne agresivnosti ($r = -.172$; $p < .05$). Ovaj rezultat nije iznenađujući budući da izbjegavajuće osobe karakterizira pokušaj da se distanciraju od problemne situacije, da potisnu svaki bolni osjećaj i misao te da se prezentiraju u pozitivnom svijetlu (Mikulincer i Orbach, 1995; prema Mikulincer, 1998). Naime, osobe sklone izbjegavanju žele izbjeći direktno verbalno rješavanje konflikta, distancirati se od sukoba unatoč negativnim emocijama

koje je određena provocirajuća situacija u njima izazvala. U istraživanju Mikulincera (1998) kod osoba sklonih izbjegavanju došlo je do nesklada između intenziteta fiziološke pobuđenosti i ispoljenog neprijateljstva. Naime, iako je kod njih ustanovljena intenzivna fiziološka pobuđenost, izbjegavajuće osobe su u provocirajućim situacijama pokazivale tendenciju distanciranja od otvorenog iskazivanja neprijateljstva.

Možemo zaključiti da veći stupanj anksioznosti u prijateljskom odnosu kod adolescentica ne djeluje kao dodatni faktor u suzdržavanju od verbalne manifestne agresivnosti, te je istovremeno anksioznost pozitivno povezana s latentnom agresivnošću; veći stupanj izbjegavanja bliskosti smanjuje vjerojatnost verbalno manifestnih oblika agresivnog ponašanja adolescentica. Pri tome valja uzeti u obzir da su dobivene korelacije, iako statistički značajne, vrlo niske.

Drugi dio naše hipoteze, povezanost rezultata muških ispitanika postignutih na subskalama agresivnosti i rezultata postignutih na dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja, nije se potvrdio. Naime, niti jedna dobivena korelacija nije statistički značajna što nam govori o međusobnoj nepovezanosti ovih dviju dimenzija na uzorku mladića.

Ispitujući odnos između agresivnosti i stilova privrženosti na uzorku srednjoškolaca Razum (2001) je dobio rezultate koji pokazuju da muški ispitanici s anksioznim i izbjegavajućim stilom privrženosti pokazuju povećanu sklonost agresivnom ponašanju, za razliku od sigurno privrženih. Iz Tablice 3 je vidljivo da u našem istraživanju vrlo mali postotak mladića i djevojaka pokazuje odbijajući, odnosno, plašljivi stil privrženosti. Stoga smo sudionike našeg istraživanja podijelili u grupe sigurno i nesigurno privrženih te ispitali razlike u agresivnosti između te dvije grupe. Dobiveni rezultati pokazuju da su nesigurno privrženi mladići ukupno agresivniji od sigurno privrženih ($t(141) = -2.282$; $p < .05$), a također pokazuju statistički značajno veću razinu indirektne ($t(1441) = -2.312$; $p < .05$), fizičke latentne ($t(141) = -2.323$; $p < .05$) i verbalno manifestne agresivnosti ($t(141) = -2.082$; $p < .05$). Istovremeno, nesigurno privržene djevojke, u odnosu na sigurno privržene, iskazuju statistički značajno veću razinu samo fizičke latentne agresivnosti ($t(159) = -2.200$; $p < .05$) dok na ostalim subskalama i u ukupnoj razini agresivnosti nema razlike.

Možemo, dakle, zaključiti da u našem istraživanju mladići sigurnog stila privrženosti u bliskom prijateljskom odnosu pokazuju manju razinu agresivnog ponašanja u odnosu na mladiće nesigurnog stila privrženosti.

Metodološki nedostaci i praktične implikacije

Govoreći o nedostacima našeg istraživanja, najprije se trebamo osvrnuti na korištene instrumente. Upitnik A-87 je metoda samoprocjene, a nedostatak svih takvih metoda je subjektivnost sudionika i poteškoće u opažanju vlastitog ponašanja. Sudionici često sebe žele prikazati u boljem svijetlu pa unatoč osiguranoj anonimnosti u istraživanju daju socijalno poželjne odgovore. Zbog toga je ponekad bolje koristiti objektivnije metode procjene, kao npr. opažanje određenog ponašanja (u našem slučaju agresije). Međutim, kako je metoda opažanja skupa i dugotrajna, često se pristupa metodi procjene od strane sudioniku bliske osobe (kao što je roditelj, nastavnik, prijatelj i slično). U našem slučaju bi možda bilo bolje da su vršnjaci u razredu međusobno procjenjivali agresivnost na način da svaki učenik procjenjuje agresivno ponašanje svih ostalih učenika u razredu. Na taj način bismo vidjeli kako je stil privrženosti adolescenata s najboljim prijateljem/prijateljicom povezan s percepcijom njihove agresivnosti od strane vršnjaka. Međutim, korištenjem ove metode izgubili bismo dio podataka koji se odnosi na latentne oblike agresivnosti te povezanost ovog aspekta agresivnosti i privrženosti, a što je u našem istraživanju bilo važno provjeriti.

Što se tiče praktičnih implikacija dobivenih podataka, smatramo da bi u školama trebalo provoditi radionice kroz koje bi adolescenti (a i mlađi) učili asertivno se ponašati, a ne agresivno. Pri tome se prvenstveno treba obraćati mladićima koji su u našem istraživanju pokazali veću spremnost za agresivnim rješavanjem frustracijskih situacija u kojima se nalaze. Također bi bilo poželjno poučiti ih osnovnim komunikacijskim vještinama i konstruktivnim načinima rješavanja konfliktnih situacija kako agresivni oblici ponašanja ne bi (p)ostali za adolescente uobičajen način komunikacije.

ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem željeli smo ispitati postojanje povezanosti između agresivnosti i dimenzija privrženosti u odnosu s najboljim prijateljem/prijateljicom. Također, željeli smo ispitati spolne razlike u privrženosti prema najboljem prijatelju/prijateljici te u agresivnosti na uzorku srednjoškolaca.

1. Naši su rezultati pokazali da postoji statistički značajna povezanost između dimenzija privrženosti i agresivnosti kod djevojaka. Dobivene su niske pozitivne korelacije između rezultata postignutih na dimenziji anksioznosti i subskala manifestne verbalne, latentne verbalne i fizičke latentne agresivnosti, te ukupne agresivnosti. Što se tiče dimenzije izbjegavanja, dobivena je statistički značajna negativna korelacija između rezultata postignutih na toj dimenziji i subskali verbalne manifestne agresivnosti. Na uzorku mladića nije nađena niti jedna statistički značajna korelacija između dviju varijabli.
2. Mladići i djevojke razlikuju se statistički značajno s obzirom na obje ispitivane varijable. Što se tiče privrženosti, djevojke imaju statistički značajno više rezultate na dimenziji anksioznosti, a mladići statistički značajno više rezultate na dimenziji izbjegavanja. Ispitujući spolne razlike u agresivnosti, pokazalo se da mladići u prosjeku daju statistički značajno više procjene na skalama fizičke (manifestne i latentne) agresivnosti, a i ukupno su agresivniji u odnosu na djevojke.

Literatura:

- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E. & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange Situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Aronson, E, Wilson, T.D. & Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Bartholomew, K. & Horowitz, L.M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 147-178.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss*. Vol. 1, Attachment. New York: Basic Books.
- Brennan, K.A., Clark, C.L. & Shaver, P.R. (1998). Self-report measures of adult romantic attachment. An integrative overview. In J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships*. New York: Guilford Press.
- Cokarić, I. (2005). *Konzistentnost privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Collins, N.L. & Read, S.J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples, *Journal of Personality and Social Psychology*, 58 (4), 644-663.
- Cooper, M, Shaver, P. i Collins, N.L. (1998). Attachment Styles, Emotion regulation, and Adjustment in Adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74 (5), 1380-1397.
- Crowell, J.A., Fraley, R.C. & Shaver, P.R. (1999). Measurement of Individual Differences in Adolescent and Adult Attachment. U Cassidy, J., Shaver, P.R., (Eds.). *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications* (pp. 434-465). New York: The Guilford press.
- Fehr, B., Baldwin, M., Collins, L., Patterson, S. & Benditt, R. (1999). Anger in Close Relationships: An Interpersonal Script Analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25 (3), 299-312.
- Fraley, R.C. & Waller, N.G. (1998). Adult attachment patterns: A test of the typological model. In J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp. 77-114). New York: Guilford Press.

- Fulgosi, A. (1997). *Psihologija ličnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hazan, C. & Shaver, P.R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (u tisku). Stability of Attachment Styles Across Students' Romantic Relationships, Friendships and Family Relations. *Review of psychology*.
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanovog inventara iskustva u bliskim vezama, *Suvremena psihologija*, 6 (1), 73-91.
- Keresteš, G. (1999). *Agresivno i prosocijalno ponašanje školske djece u kontekstu ratnih zbivanja: provjera posredujućeg utjecaja roditeljskog ponašanja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Kirkpatrick, L.A. & Davis, K.E. (1994). Attachment styles, gender and relationship stability: A longitudinal analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66 (3), 502-512.
- Knezović, Z., Kulenović, A., Šakić, V., Zarevski, P. & Žužul, M. (1989). *Psihološke karakteristike osuđenih osoba*. Zagreb: Znanstvena edicija Penoloških tema.
- Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lorenz, K. (1970). *O agresivnosti*. Beograd: Zodijak.
- Maršanić, T. (1988). *Odgojni stil roditelja i stupanj agresivnosti njihove djece*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Mikulincer, M. (1998). Adult Attachment Style and Individual Differences in Functional Versus Dysfunctional Experiences of Anger. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64 (5), 513-524.
- Nekić, M. (2005). *Socijalna i emocionalna usamljenost u adolescenciji: uloga osobina ličnosti, privrženosti, socijalnih zaliha i socijalnih strategija*. Neobjavljeni magistarski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Petz, B. (1997). *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Radumilo, A. (1999). *Percipirano roditeljsko prihvaćanje-odbijanje i agresivnost srednjoškolaca*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

- Rajhvajn, L. (2004). *Povezanost agresivnosti i sociometrijskog statusa srednjoškolaca*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Razum, V. (2001). *Odnos privrženosti i agresivnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Rholes, W.S., Simpson, J.A. & Orina, M.M. (1999): Attachment and Anger in an Anxiety-Provoking Situation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (6), 940-957.
- Rot, N. (1980). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zinus.
- Simpson, J.A. (1990). Influence of attachment styles on romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59 (5), 971-980.
- Vasta, R., Marshall, M i Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Woike, B.A., Osier, T.J. & Candela, K. (1996). Attachment styles and Violent imagery in thematic stories about relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (10), 1030-1034.
- Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje – Psihologijska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza Socijalističke omladine Hrvatske.
- Žužul, M. (1987). *Situacione determinante agresivnosti: Oružje i agresivnost djece*. Doktorska disertacija. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

PRILOZI

Spol: M Ž

Dob: _____

Razred i smjer: _____

UPUTA

Ispred Vas se nalazi 15 situacija s kakvima smo se tijekom života vjerojatno svi imali prilike susresti. Ispod svake od tih situacija navedeno je 5 različitih vrsta ponašanja (od a – e) koje u takvim situacijama ispoljavamo. Vaš zadatak je da iza svake od tih vrsta ponašanja zaokružite jedan broj od 1 do 5 koji će ukazivati na to koliko često se u takvim ili sličnim situacijama ponašate na određeni način.

Brojevi imaju sljedeće značenje:

- 1 – baš se nikada tako ne ponašam
- 2 – rijetko se tako ponašam
- 3 – ponekad se tako ponašam
- 4 – često se tako ponašam
- 5 – vrlo često se tako ponašam

Kako bi Vas podsjetili na značenje brojeva ono je napisano na vrhu svake stranice.

Pri odgovaranju nije potrebno previše razmišljati jer ovdje nema točnih i netočnih odgovora.

Pažljivo pročitajte svaku situaciju (od 1 – 15) i svaki od oblika ponašanja (od a – e) i u svakom redu zaokružite jedan od predloženih odgovora.

Pazite da ne preskočite ni jedan red!

Ispitivanje je anonimno, stoga Vas molim za što iskrenije odgovore! Time ćete uvelike doprinijeti ovom istraživanju.

1=NIKADA, 2=RIJETKO, 3=PONEKAD, 4=ČESTO, 5=VRLO ČESTO

1. Ako me netko ometa dok pokušavam raditi neki važan posao, ja:

a) Izderem se na njega.....	1	2	3	4	5
b) Udarim ga.....	1	2	3	4	5
c) Iskalim svoju ljutnju na nekom drugom predmetu.....	1	2	3	4	5
d) Poželim se dobro izvikati na njega.....	1	2	3	4	5
e) Najradije bih ga udario, ali se suzdržim.....	1	2	3	4	5

2. Ako me netko dulje vrijeme provocira i izaziva, ja:

a) Opsujem ga.....	1	2	3	4	5
b) Potučem se s njim.....	1	2	3	4	5
c) Osvetim se na nekoj njegovoj stvari.....	1	2	3	4	5
d) Poželim mu reći sve što ga ide.....	1	2	3	4	5
e) Najradije bih ga istukao.....	1	2	3	4	5

3. Ako se netko bezobrazno ubacuje u red u kojem ja već dugo čekam, ja:

a) Oštro ga upozorim da to ne radi.....	1	2	3	4	5
b) Fizički ga spriječim u tome.....	1	2	3	4	5
c) I sam se ubacim preko reda.....	1	2	3	4	5
d) Najradije bih se izvikao na njega, ali prešutim.....	1	2	3	4	5
e) Rado bih ga šamarom naučio redu.....	1	2	3	4	5

4. Pokvari li mi se televizor dok gledam omiljenu emisiju, ja:

a) Psujem na sav glas.....	1	2	3	4	5
b) Gađam televizor prvim predmetom koji mi je pri ruci.....	1	2	3	4	5
c) Posvađam se sa svakim tko me pokuša umiriti.....	1	2	3	4	5
d) Pomislim na svakakve psovke, ali ih ne izgovorim.....	1	2	3	4	5
e) Poželim razbiti televizor.....	1	2	3	4	5

5. Kad tvrdim nešto u što sam sasvim siguran, a sugovornik mi ne vjeruje, ja:

a) Počnem vikati na njega.....	1	2	3	4	5
b) Toliko me naljuti da ga na kraju udarim.....	1	2	3	4	5
c) Udarim šakom po stolu.....	1	2	3	4	5
d) Vikao bih na njega, ali se suzdržim.....	1	2	3	4	5
e) Najradije bih šamarom smanjio njegovu tvrdoglavost.....	1	2	3	4	5

1=NIKADA, 2=RIJETKO, 3=PONEKAD, 4=ČESTO, 5=VRLO ČESTO

6. Kad mi u prodavaonici podvale staru ili pokvarenu robu, ja:

a) Izgrdim trgovca.....	1	2	3	4	5
b) Bacim robu trgovcu pred noge.....	1	2	3	4	5
c) Psujem društvo u kojem te svatko može varati.....	1	2	3	4	5
d) Najradije bih opsovao trgovcu sve po redu.....	1	2	3	4	5
e) Poželim gađati trgovca robom u glavu.....	1	2	3	4	5

7. Kad zbog pogreške suigrača izgubim važnu partiju karata, ja:

a) Vičem na suigrača.....	1	2	3	4	5
b) Bacim mu karte u lice.....	1	2	3	4	5
c) Osvetim se na nekoj njegovoj stvari.....	1	2	3	4	5
d) Poželim mu reći sve što ga spada.....	1	2	3	4	5
e) Najradije bih ga istukao.....	1	2	3	4	5

8. Dok sam bio dijete, kad bi me druga djeca naljutila, ja bih:

a) Svađao se s njima.....	1	2	3	4	5
b) Potukao se.....	1	2	3	4	5
c) Iskalio srdžbu na nekoj igrački.....	1	2	3	4	5
d) Poželio ih psovati, ali bih prešutio.....	1	2	3	4	5
e) Osjećao želju da se potučem, ali bih se suzdržao.....	1	2	3	4	5

9. Ako netko stalno priča i ometa me dok gledam uzbudljiv film, ja:

a) Oštro ga upozorim da šuti.....	1	2	3	4	5
b) Po potrebi ga silom ušutkam.....	1	2	3	4	5
c) Psujem upravu što svakog pušta u kino.....	1	2	3	4	5
d) Poželim ga ispsovati.....	1	2	3	4	5
e) Najradije bi ga šamarom naučio pristojnosti.....	1	2	3	4	5

10. Kad se s nekim dogovorim za sastanak, a on se pojavi s pola sata zakašnjenja bez riječi isprike, ja:

a) Dobro se izvičem.....	1	2	3	4	5
b) Ako mi se suprotstavi i udarim ga.....	1	2	3	4	5
c) Najradije bih udario nogom najbližu stvar.....	1	2	3	4	5
d) Poželim ga ispsovati.....	1	2	3	4	5
e) Najradije bih ga udario.....	1	2	3	4	5

1=NIKADA, 2=RIJETKO, 3=PONEKAD, 4=ČESTO, 5=VRLO ČESTO

11. Kad nakon napornog dana dođem kući, a netko mi od članova obitelji počne predbacivati i prigovarati, ja:

a) Svađam se.....	1	2	3	4	5
b) Toliko se naljutim da ga udarim.....	1	2	3	4	5
c) Ljutito zalupim vratima.....	1	2	3	4	5
d) Poželim mu opsovati sve po redu.....	1	2	3	4	5
e) Najradije bih ga šamarom ušutkao.....	1	2	3	4	5

12. Kada me netko jako naljuti, ja:

a) Vičem i psujem.....	1	2	3	4	5
b) Udarim ga.....	1	2	3	4	5
c) Razbijem neki predmet.....	1	2	3	4	5
d) Psovao bih, ali se suzdržim.....	1	2	3	4	5
e) Poželim ga isprebijati.....	1	2	3	4	5

13. Kada me netko bezobzirno gura u tramvaju ili autobusu, ja:

a) Viknem na njega.....	1	2	3	4	5
b) Guram i ja njega.....	1	2	3	4	5
c) Vičem na vozača.....	1	2	3	4	5
d) Poželim se svađati.....	1	2	3	4	5
e) Najradije bih ga silom izbacio van.....	1	2	3	4	5

14. Kad mi se jako žuri, a ne mogu pronaći neku stvar koja mi je potrebna, ja:

a) Vičem i psujem.....	1	2	3	4	5
b) Fizički kaznim onoga tko je kriv za to.....	1	2	3	4	5
c) Ljutito razbacujem stvari, pa makar ih razbio.....	1	2	3	4	5
d) Najradije bih psovao sve po redu.....	1	2	3	4	5
e) Poželim porazbijati sve oko sebe.....	1	2	3	4	5

15. Kad pokušavam popraviti neki predmet, a to mi nikako ne polazi za rukom, ja:

a) Psujem.....	1	2	3	4	5
b) Toliko me naljuti da ga bacim na pod.....	1	2	3	4	5
c) Ljutito vičem na svakog tko mi hoće pomoći.....	1	2	3	4	5
d) Najradije bih psovao na sav glas.....	1	2	3	4	5
e) Poželim razbiti taj predmet, makar mi je potreban.....	1	2	3	4	5

PROVJERITE JESTE LI SVAKI ZADATAK POTPUNO ISPUNILI!

HVALA

